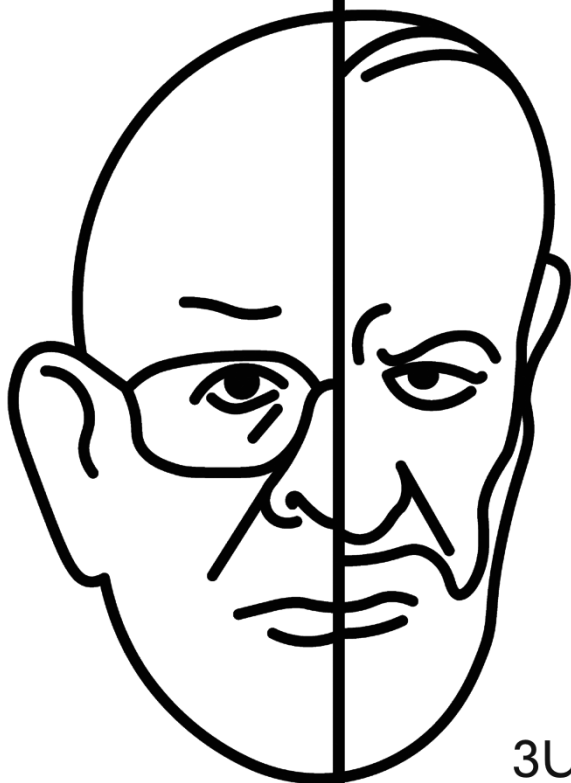

cepura

FORT / DA

давид
церохам

зиgмунд
ројд

сценично и
преживелично

David Ieroham
Sigmund Freud:
Staging and Experiencing

© David Ieroham, 2023

All rights are reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission of the copyright owner.

Давид Иерохам
Зигмунд Фройд:
сценично и преживелищно

© Давид Иерохам, *автор*, 2023

© Ирина Джонкова, *художник корица*, 2023

© Издателска къща **К** – Критика и Хуманизъм, 2023

ISBN 978 954 587 249 5

© Българско общество по групова анализа и психоанализа, 2023

ISBN 978 619 91118 5 7

Всички права запазени. Забранено е възпроизвеждането на части от или на цялата публикация по какъвто и да било начин без изричното писмено съгласие на носителите на всички видове права върху изданието.

*В памет на моите родители
Стела Иерохам и Нешо Давидов
и на брат ми Емил Иерохам*

Съдържание

Благодарности 9

Пролог

В преддверието, или да почетем Фройд 11

Персонажите на Фройд

„Случаят Дора“ на сцената на
психоаналитичния театър 27

Човекът, който отказа да бъде плъх 65

Какво научи Зигмунд Фройд от Малкия Ханс? 109

Лунатикът от лудницата „Зоненщайн“ 143

Да си руснак, роден на Рождество 181

Относно г-ца Анна О. 207

Психоанализата на Фройд

като теория и практика

За болката, която е и психична 229

„Съзнаването“ на Зигмунд Фройд, или за
психоаналитичната техника 247

Съдбовната Едипова драма 255

Зигмунд Фройд с лице към публиката

Политическата философия
на кушетката на Зигмунд Фройд 273

От един американски триумф до
емигрирането в смъртта 287

Епилог

На изхода на психоаналитичния театър 295

За автора 297

Благодарности

В написването на една книга вземат участие не само авторът, но и хората, които му осигуряват достатъчно енергия, морална подкрепа и творческо спокойствие.

В основата специално на тази книга са текстовете, които написах през годините към изданията на Зигмунд Фройд за Издателска къща КХ – Критика и Хуманизъм по идея на директора на издателството Антоанета Колева. Една част от тези текстове са преработени, допълнени или съкратени, за да станат по-адекватни на собственото ми професионално развитие, сегашното ми възприемане на психоанализата и по-специално на идеите и творчеството на Фройд. Антоанета Колева има специалната заслуга за подбирането на текстовете и е естественият вдъхновител и създател на подходящата атмосфера за създаването на книгата, за което съм ѝ дълбоко признателен.

Благодарен съм на преводачите на тези текстове на Фройд, които ги направиха по-плътни за възприемане от читателска гледна точка и ме сприятелиха както с тях, така и със самия Фройд. Тук ще изброя имената им: Теодора Карамелска, Нина Николова, Елица Цигорийна, Анастасия Рашева и Светла Маринова.

Благодарен съм и на Българско общество по психоанализа и групов анализ, което е съиздател на книгата.

Дължа специални благодарности на Цветелина Йосифова, с която преди много години достигнахме до идеите на „преживелищното и сценичното“ в психотерапията и започнахме да промотираме тези идеи в създадената тогава магистърска програма „Артистични психосоциални практики и психодрама“ към Нов български университет, както и

впоследствие във формирането на психоаналитици и групови аналитици съвместно с Университет „Зигмунд Фройд“ във Виена (Sigmund Freud University – Vienna) и обучителни програми по психодрама, социометрия и групова терапия.

Благодарен съм на Цветелина Господинова и отново на Цветелина Йосифова, с които работим в терапевтичен екип и които ми даваха ценни идеи, свързани със създаването на този текст. Благодарен съм също така и на колегите от екип „Сан Стефано 27“, ръководен от Цветелина Йосифова, за възможността, която ми даваха да ги консултирам и супервизирам по отношение на техните случаи, което допринасяше и за по-доброто разбиране на идеите на психоанализата. Ще ги назова по име: Лора Величкова, Цветелина Господинова, Светлана Благоева, Теодор Котов, Невена Борисова, Тошка Иванова, Мартина Станева-Антонова, Николай Божков (1974–2022) и други.

Благодарен съм и на Росен Антонов за техническата помощ при оформянето на текста.

Дължа благодарност и на д-р Алберто Хан, който ме покани да участвам в ръководения от него семинар по психоанализа заедно с неговия координатор и сътрудник Елена Божинова: както за това, че зареждаха работата ми с разнообразни професионални, теоретични и практически идеи, така и за тяхната поносимост по отношение на творческите ни противоречия, свързани с разбирането на психоанализата, и по-специално на „преживелищното и сценичното“ в нея.

Накрая, но не на последно място съм благодарен на моето семейство, което, освен че осигурява спокойна атмосфера за професионалната ми работа, но и ми подаваше различни перспективи по отношение на идеите, развивани в тази книга, което ме стимулираше за търсене на по-креативни решения по определени теми.

В прегдверието, или да почетем Фройд

На едно място в *Дора*¹ във връзка със сексуалността Фройд използва думата „преддверие“, която на това място ми се вижда по-подходяща от „Въведение“, но за това ще говорим по-късно. Във връзка обаче с думата „почетем“ възникват два въпроса. Първият е: „Необходимо ли е да се чете Фройд?“. Вторият е: „Дали да се почита?“. Първият въпрос е свързан директно с психоанализата и психотерапията, които тук ще използваме като синоними и само при необходимост ще правим разграничения помежду им.

Да четем, значи да влезем в отношения – един динамичен процес с текста, който четем, и с неговия автор, неговите намерения, мисли, контекст на създаване на произведението, личната му история, а също и концепции – и както биха казали някои психоаналитици – и предконцепции. Това предполага влизане в диалог и търсене на „среща“, което именно се търси и се случва в терапията на психичните състояния. Този процес е изключително динамичен, като някои го наричат и „драматичен“. Да почиташ някого, също е процес, но той е по-ско-

---

¹ Тук и в цялата книга цитатите от текста на *Случая Дора* са по изданието: З. Фройд, *Дора. Фрагмент от анализа на един случай на хистерия*, С., 2009, ИК КХ – Критика и Хуманизъм, ИК Стигмати, прев. Теодора Карамелска.

ро по-„обездвижен“, характеризиращ се с едно по-монолитно чувство и свързан със сравнения между почитателя и почитания. Тук обаче може да се отвори и една бездна от противоречия и страсти, в която засега предпочитаме да не влизаме, за да не се разочароваме от собствените си „кумири“, а и предразсъдъци. В тази книга предпочитаме да търсим среща с Фройд през неговите текстове, през историческия контекст, в който той е живял, работил и естествено творил, и така да се опитаме да направим среща както с него, така и с развитието на неговите идеи, по-точно с развитието на психоанализата, без да престанем да се опитваме да изследваме и това, което трудно се дефинира – и затова използваме термина на У. Бийон „предконцепт“². Същевременно ще цитираме различни автори, представящи Фройд и писали за Фройд, или просто ще преразказваме някои техни идеи, за да използваме и тяхната енергия, когато нашата няма да достига. На моменти ще бъдем принудени да се повтаряме, за да поставяме акценти върху идеи и обстоятелства, които смятаме, че трябва – както в психоаналитичен процес – непрекъснато да проблясват на психичната ни сцена, така както звездите си светят дори когато ние не ги виждаме през деня или когато небето е облачно.

От друга страна, когато истински почитаме някого, ние също трябва да излезем на „среща“ с него, но за да бъде срещата жива, е необходимо да го „провокираме“, „разклатим“ и по този начин да го извадим от непроницаемостта на авторитета. Но за тази цел трябва според мен да провокираме и собственото си въображение. Да спрем дотук и да влезем в преддверието. Оглеждайки го, ще намерим всичко, което в тази книга е само загатнато и завоалирано (но и не само това).

Фройд е роден през XIX в., починал е в самото начало на Втората световна война и е написал много текстове – книги, статии, писма, лекции, издадени като книги. За него също е писано много – както за текстовете му, така и за живота му,

---

² W. Bion, *Elements of Psychoanalysis*, London, 1989, Maresfield Library.

за неговия характер, за поведението му, създадени са даже пиеси и филми, посветени на него, има и романи, в които той е главен или почти главен герой. Писано е много и против него, против идеите му. Но от друга страна, мисълта му продължава да вдъхновява, като предложените от него фундаментални тези и досега продължават да бъдат развивани от поколения психоаналитици, психиатри, психолози, психотерапевти, социални мислители, хуманитаристи и други. Може да се каже, че почти цялата психотерапевтична система на мислене – а защо не и цялата култура? – се ориентира по отношение на него, приемайки го тотално или с резерви, критично, или пък отхвърляйки го също така тотално. От друга страна, с него се водят (задочно) дискусии, поставят му се оценки, понякога му се подиграват, обезценяват го или обратно – идеализират го.

Аз съм съгласен с авторите, които смятат, че това се дължи на факта, че Фройд е от онези откриватели, чиито открития така са „окупирали“ всекидневието ни, езика и умовете ни, че използвайки ги, ние никога не мислим за техните откриватели. Когато говорим за Америка, не мислим за Колумб, а още по-малко за това, че е тръгнал да открие път към „Западна Индия“ и не му се е вярвало, че е открил нов континент. Един поет е написал поема „В памет на Зигмунд Фройд“. Не съм я срещал преведена на български, но в нея има един пасаж, чийто смисъл според мен е, че често е „бъркал и понякога е бил абсурден, за нас не е вече човек, а идеен климат, според който живеем различните си животи“. Поетът е У. Х. Одън, труден поет.

Фройд е труден като учен и по-лесен за възприемане като писател. Някои автори казват, че той е открил интерпретацията. Това, разбира се, е пресилено, но след излизането на *Тълкуване на сънищата* през 1900 г. станало възможно, а и любопитно литературните текстове да се тълкуват като сънища. В една лекция за Фройд, изнесена в Бирмингамския университет, се прави опит да се анализира „Макбет“. В един

момент от пиесата Макбет има халюцинация: една кама е насочена с дръжката напред към ръката му. Именно тогава той събира кураж, за да убие стария крал и да завземе престола според предсказанието. От своя страна Лейди Макбет го подтиква да направи това, като му казва, че трябва да бъде мъж, силен и решителен. Камата е типичен фройдиански фалически символ – дълъг предмет, наподобяващ пенис; но от друга страна, тя е режеща, опасна, разсичаща и подходяща за „кастриране“ на стария крал. Реално фалосът е сътворяващ, продуктивен и създаващ живот, но тук е пенис, който наранява и убива. За Фройд, за разлика от Лейди Макбет, момчетата стават мъже, когато преодолеят в себе си ревността към бащата по отношение на майката, която искат да притежават. Само когато преодолеят тази ревност, те могат да бъдат мъже, способни да създават деца от други жени (извън семейството). Същевременно Макбет иска от Лейди Макбет да го дари със синове, за да преодолее предсказанието, че няма да има наследник за трона, но това не се случва. В крайна сметка той не сътворява нищо и само погубва – първо приятелите си, после цяла Шотландия и накрая себе си. Питам се дали всичко това е било мислено от Шекспир, или е само в главата на интерпретатора.

В *Тълкуване на сънищата* Фройд тълкува собствените си сънища. Чрез което проличава честността и смелостта му, защото в една голяма част те са със сексуално съдържание, съдържат негови интимни мисли, завистта му, конкурентността му, разочарованията му. В тях той тълкува собственото си несъзнавано.

Фройд не е открил несъзнаваното. То е било тема на философите от XIX в. – Шопенхауер, Ницше и други. Неговата заслуга обаче е, че той открива значението на несъзнаваното за живота ни и пътищата, по които то може да бъде изследвано. Днес всички говорим за несъзнаваното, то е в постоянно обращение, особено при извинения и разкаяния. Всъщност, когато говорим за него, без да знаем какво говорим, го правим също несъзнавано.

Несъзнаваното се появява изненадващо, изниква внезапно, като че ли от засада. Появява се в грешките на езика, в сънищата, във внезапните забравяния, в остроумията и в психичните симптоми. Винаги е маскирано, преоблечено като нещо друго и затова изисква интерпретиране. Фройд създава психоаналитичната теория, за да могат интерпретациите да бъдат подкрепени, обосновани и най-важното – възпълнени в един „здрав разум“. Вероятно поради тази причина теорията е свързана с индивидуалното развитие и с историческото развитие на човека и обществото. Проследявайки текстовете на Фройд, писмата му, записките му, разбираме, че неговите идеи не възникват умозрително, че те се раждат постепенно въз основа на неговите наблюдения, преживявания и най-вече – на практическата му работа с неговите пациенти. Това е пътят и на медицинското знание – първоначално наблюдение, търсене на лечение, изграждане на теория, приложение на новите теоретични знания в лечението, отново практика, наблюдение, обобщаване на новите данни и ново развитие на теорията, която да обясни новите факти и т.н. Фройд работи с пациенти с различна клинична психопатология, като тогава се търси активно по-успешен подход за лечението и разбирането на хистерията. Това е свързано със самото тогавашно развитие на медицината и най-вече на неврологията, която била в подем. Хистеричните пациенти обаче били парииите на терапията. Прилагал се хипнотичният метод на лечение – с променлив успех и по-често твърде неуспешно при по-тежките клинични картини. Фройд работи с хистерични пациенти, изследвайки някои от идеите на предшествениците си – на Шарко, на Бернхайм, на Бройер; но разликата при него е в това, че той се отказва от хипнотичния метод и започва да слуша техните думи и да се опитва да вниква по-дълбоко в текста им³. Ле-

---

³ Понятието „текст“ тук и в цялата книга се употребява до голяма степен като аналог на понятието „дискурс“ в неговата употреба от Фуко и мислители от същата традиция.

гендата казва, че това било нареждането на една от неговите пациентки, която му казала да замълчи и да я остави да говори тя самата. Кабинетът на д-р Фройд става пространство, в което и пациентът, и терапевтът са хора, загрижени според мен не толкова дали ще разберат другия, а дали ще бъдат разбрани от другия.

Фройд подпомага този процес, като създава метода на свободните асоциации. Пациентът вече е любопитен и ангажиран не само с разказа си за възникването на симптомите или за травмата си, а и с контекстуализацията им именно през метода на свободните асоциации и през интерпретациите, които създават истинската картина на живота му, на отношенията с другите, със себе си, с терапевтичния процес, а и не на последно място – с психотерапевта.

Вероятно тук някъде Фройд открива изтласкването. Ние сме склонни да изтласкваме в несъзнаваното и да забравяме всичко, което в нашия живот е непоносимо, грозно, срамно, болезнено и травматично. Човечеството има склонността не да запомня, а да забравя. И най-често това, което „не искаме да запомним“, е свързано със сексуалността. Тук ние от своя страна обаче не трябва да забравяме, че говорим за Виена от края на XIX в., столицата на Австро-Унгарската империя, която се разпада след Първата световна война. Фройд е също част от тази култура, в която има например безброй публични домове – нещо, което само показва, че сексуалното трябва да се изявява единствено на определени места и че не се смята за добър тон, ако то се изразява открито. Но ето че д-р Зигмунд Фройд обявява публично, че всеки човек има сексуални желания, които не може да допусне до съзнанието си и които несъзнавано изтласква в несъзнаваното си.

Първоначално Фройд смята, че се изтласкват неприятните спомени и оттук идва и фразата „невротикът страда от своите спомени“. Постепенно обаче тази идея отстъпва пред представата, че психичната проблематика е резултат от потиснати желания и от стремежа към тяхното удовлетворя-

ване. У Фройд се оформя убеждението, че цялата човешка дейност, психопатологията, културните постижения, цялото човешко поведение могат да бъдат разбрани като значения на сексуалността. Тя не се изчерпва със секса като отношение, а включва цялостния стремеж на човека към живеенето – това е либидото, Еросът, „нагонът към живота“, като част от него е и „нагонът към познание“. Тук трябва да се обърне внимание и на това, че ние насочваме познанието си не само към външния свят, но и към вътрешната си сцена.

Ключовата дума в случая е *нагон*. Според Патрик Ландман⁴ нагонът в разбирането на Фройд не се свежда до естествена нужда (ядене, отделяне, самосъхранение). „Нагонът произхожда от отворите на тялото, превърнали се в ерогенни зони, но той същевременно принадлежи на една символична вселена, която трансцендира природната вселена. Нагоните, които не подлежат на възпитание, имат различни съдби в зависимост от едиповото развитие – една от тези съдби е сублимацията. Сублимацията на нагона е в основата на всички велики човешки творения, културни, художествени и социални. Най-доброто и най-лошото в обществото имат един и същ нагонен произход.“ Схващанията на Фройд са по-радикални. Той смята, че цялата човешка психопатология, всички културни постижения, всички форми на човешко поведение могат да бъдат разбрани през сексуалността. От тази гледна точка сексуалният нагон не е просто импулс, стремеж, желание, а както се изразява най-сполучливо Томас Огдън⁵: „единственото средство, чрез което човешките същества създават смисъл“.

Оттук можем да разсъждаваме, че Фройд не просто предлага сексуалния инстинкт да се мисли като генериращ сексуални желания и импулси. По-важното е, че човешки-

---

⁴ Вж.: П. Ландман, *Фройд*, С., 2006, Център за психосоциална подкрепа, прев. Анастасия Гамова.

⁵ T. Ogden, „Instinct, Phantasy and Psychological Deep Structure – a Reinterpretation of the Work of M. Klein“, *Cont. Psychoanalysis*, 20, 500-525.

те същества интерпретират всички свои възприятия като сексуални значения и чрез тези интерпретации създават собствения си преживелищен опит. Сексуалният нагон е това, което позволява на човека да превежда суровите усещания и възприятия в натоварен със смисъл опит.

Теорията на Фройд за психичното развитие е изградена върху представата за определена последователност от значения (включително опасности, специфични за всяка фаза за развитие), чиято продължителност не зависи от реалния опит. Например кастрационната тревожност не е продукт на фактори на средата, по-скоро опитът служи като спусък за вродено очакване на специфична форма на телесна увреда.

Оттук нататък може да се отвори въпросът за Едиповия комплекс, който според психоанализата е универсален начин за разбиране и реагиране, а не просто характеристика на семейната среда, на която детето реагира. Именно в това е дързостта на Фройд: да предполага, че целият човешки опит може да бъде разбран през сексуалните значения. Днес трудно можем да си представим предизвикателството, което Фройд отправя, предлагайки (скандалната по своята същност) парадигма на Едип, чрез която се филтрират и организират всички сурови сетивни данни за нашето съществуване. Откъде все пак идва едиповата парадигма и материалът за нея? Според Фройд не може да има съмнение, че източникът е в нагоните. На въпроса защо едни и същи фантазии с едно и също съдържание се създават при всеки повод отговорът му е: защото те са „филогенетичен фонд“. В тях индивидът достига отвъд собствения си опит в недостигнати досега полета, принадлежащи на фантазии, в които личният опит е твърде откъслечен (Т. Огдън). Всички неща, които се разказват в анализата на конкретния човек – съблазняване на деца, възникване на сексуална възбуда при наблюдение на родителски коитус, заплахата от кастрация (всички те описани по един или друг начин в Случаите на